

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Digitalizálás

00/412

JOHNSON, Rosalind: Digitisation in European libraries = VINE. 118. no. 2000. 56-60. p. Bibliogr. 18 tétel.

Digitalizálás az európai könyvtárakban

Digitalizálás; Fejlesztési terv

A kulturális örökséggel foglalkozó intézmények Európa-szerte igyekeznek közzétenni gyűjteményüket digitális formában. A legkisebb digitalizálási projektek egy-egy intézmény valamely részlegéhez kötődnek, a közepes nagyságú vállalkozások országos hatókörűek, míg a legnagyobbak több európai ország részvételével és európai szervezetek anyagi támogatásával zajlanak.

A digitalizálási projektek problémáit jól illusztrálja az utrechti egyetem könyvtárának a „Peter Stuyvesant világa” című projektje, amely egy különgyűjtemény kiválasztott anyagának (húsz kötet) kísérleti digitalizálására vállalkozott. A köteteket mikrofilmre vették, a későbbiekben a mikrofilmet állományvédelmi másolatként megtartották. A kísérlet folyamán gondok voltak a gótbetűs írás optikai felismerésével (végül begépeltek a szövegeket), a HTML kódolással (célszerűbb lett volna az SGML-t választani).

Az Európai Bizottság több európai országot összefogó digitalizálási projekteket és kutatásokat finanszíroz, illetve finanszírozott a korábbi tematika-alkalmazási program, az Esprit, az INFO2000, a TEN-Telecom, és újabban az IST (Information Society Technologies) program keretében. Az 5. ke-

retprogram (1998-2002) és az IST 1999-es munkaprogramja nem tartalmaz kifejezetten digitális könyvtárakkal kapcsolatos témákat, de vannak benne az „emlékezet intézményeinek” (ez a közgyűjtemények új elnevezése az európai zsargonban) szóló témák. Az IST újabban olyan projekteket támogat szívesen, amelyek folytatása a kezdeti finanszírozás után is biztosítva van; nagy súlyt fektet a használók bevonására; és egyre inkább a nagyszabású projekteket részesíti előnyben, ami hátrányos a közgyűjteményekre nézve. A 2000. évi IST-munkaprogramban három akcióirány jöhet szóba a könyvtárak számára: a digitális gyűjtemények elérése, a tartalomhoz való új hozzáférési formák kipróbálása és az objektumok virtuális bemutatása.

A korábbi projektek közül a cikk a következőket ismerteti néhány mondatban: DIEPER (Digitised European Periodicals, a digitális folyóiratok európai központi letéti helyének létrehozása), DEBORA (16. századi dokumentumok gyűjteménye a weben), VENIVA (elektronikus archiválás és publikálás), MENHIR (új digitális termékek és szolgáltatások, MINERVA szoftvercsomag, Museums On Line hálózati képgyűjtemény), INFO2000 (új multimédiás termékek és szolgáltatások), ARTWEB (három nagy művészeti könyvtár képgyűjteményének közös elérése), EVA (európai vizuális archívum, húszezer fotó elérése az Interneten).

A projektek koordinációját több szervezet is igyekszik előmozdítani. Az ECPA (European Commission on Preservation and Access) érdeklődése főként a hozzáférés és az állományvédelmi alkalmazás kérdéseire irányul. A szerzői jogra szakosodott az EBLIDA (a könyvtáros-, tájékoztatási és doku-

mentációs egyesületek nemzetközi szövetsége). Az ERCIM DLI (European Consortium for Informatics and Mathematics Digital Library Initiative) program a technológiai fejlesztést és a kutatócsoportok együttműködését igyekszik segíteni, többek között a European Conferences on Digital Libraries (ECDL) keretében.

A cikkben említett programok, szervezetek és projektek webcímei a cikk függelékében vannak felsorolva.

(Hegyközi Ilona)

00/413

ROYAN, Bruce: Content creation and rights management: experiences of SCRAN (the Scottish Cultural Resources Access Network) = Program. 34.vol. 2000. 3. no. 131-142. p. Bibliogr.

Tartalom létrehozása és jogkezelés: a SCRAN projekt (Skót Kulturális Erőforrások Hálózata) tapasztalatai

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Szerzői jog

A SCRAN (Skót Kulturális Erőforrások Hálózata, Scottish Cultural Resources Access Network, <http://www.scran.ac.uk>) betűszó jelentése egyúttal – ősi skót szóval – takarmány, abrak is. Ez a 15 millió fontos projekt múzeumok, könyvtárak és levéltárak anyagainak digitalizálását célozza meg.

A projekt megvalósítása során számos szerzői jogi és más jogi vonatkozású kérdés merült fel.

A cikk áttekinti a lehetséges kérdéseket, és néhány tekintetében bemutatja a SCRAN gyakorlatát, valamint a projekt megvalósítása során számbajöhető megoldásokat.

A SCRAN résztvevői legtöbbször egyedi tárgyalásokat folytatnak a jogtulajdonosokkal, amihez a SCRAN licencmegállapodását használják. Ebben a jogtulajdonosok fenntartják maguknak a digitalizált objektum minden kereskedelmi értékesítési jogát, de a SCRAN-ra ruházzák annak nem profitorientált, oktatási célú, örökös, nem kizárólagos fel-

használási jogát. A SCRAN a kereskedelmi célú felhasználásért díjat fizet. Amennyiben a SCRAN tulajdonosává egy harmadik kereskedelmi fél válna, a jogok visszaszállnak az eredeti jogtulajdonos(ok)ra.

Az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos szerzői jog továbbra is szürke zóna maradt. A SCRAN-nak is vélhetően azt a gyakorlatot kellene követnie, miszerint nem azt a kérdést kell feltennünk, hogy mi jogszerű, hanem azt kell kérdeznünk, árt-e valakinek. Amennyiben tehát valakinek a pénzügyi érdekeit nem sérti a tervezett intézkedés, biztonságosan megtehetjük azt.

A SCRAN az archivált digitális képek „hüvelykujj” méretű (thumbnail, legnagyobb méretében 256 szín, 150 pixel) képeket készít az on-line tárolás és szolgáltatás céljaira. Az ilyen képeknek kicsi a közgazdasági értelemben vett értéke, de a teljes méretű képek helyettesítőjeként (egyfajta metaadatként) nagyon hasznosak, továbbá a weboldalakat igen mutatósá teszik. Ahogy a legtöbb intézmény ingyenesen teszi lehetővé a gyűjteményekhez kapcsolódó dokumentációhoz, valamint a katalógusokhoz való hozzáférést, a kisméretű képeket is hasonló módon kellene kezelni. Ezeket tehát a nem bejegyzett felhasználók számára is hozzáférhetővé kellene tenni, elkerülve az azonosítás és a jogosultságok vizsgálatának procedúráit. Ez utóbbi tevékenységet egyébként nem maga a SCRAN végzi, hanem egy, főként a felsőoktatást kiszolgáló intézményt bízott meg ezzel. A SCRAN egyaránt alkalmazza az IP-címek alapján, valamint azonosító és jelszó alapján történő bejelentkezést.

Bár a képernyőn megjelenő képek nem érik el az archivált képek minőségéig, könnyen másolhatók és sokszorosíthatók. Ennek megfelelően a SCRAN digitális vízjelekkel védi ezeket a képeket. A képek diszkrétén, de láthatóan megjelölhetők lennének. Ez azonban csapdát rejt magában. Ha ugyanis a jelzést olyan helyre tennék, ahol nem zavarja a képet, könnyedén letörölhető lenne. Ha viszont látható helyre tennék, a képek értékét csökkentené.

(Koltay Tibor)

EGGER, Alexander – MÜHLBERGER, Günter: ALO oder die virtuelle Bibliothek der österreichischen Literatur. Ein Arbeitsbericht = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 6. no. 958-967. p.

ALO – az osztrák irodalom virtuális könyvtára

Digitalizálás; Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Patriotika

Az interneten rendelkezésre álló több millió digitális oldal között alig található valami a német nyelvű és azon belül az osztrák irodalomból. Ezt a hiányt kívánja pótolni az ALO-program (Austrian Literature Online; on-line osztrák irodalom), amelynek célja az osztrák irodalom ezer legfontosabb könyvének digitalizálása a 18. század végétől 1930-ig (az utóbbi időpontot a szerzői jogvédelem miatt választották).

1999 tavaszán az osztrák könyvtárak és egyetemek egyik munkabizottságának a kultuszminisztérium számára készített tanulmánya azt vizsgálta, milyen feltételekkel valósítható meg az osztrák irodalom virtuális könyvtára, és ajánlásokat is megfogalmazott. A megvalósíthatósági tanulmányt és a rendszer prototípusát ld. a <http://alo.aib.uni-linz.ac.at/> címen. A prototípus a virtuális könyvtár legfontosabb funkcióit és azok kivitelezését szemlélteti:

- az osztrák irodalmat reprezentáló néhány könyv és folyóirat digitalizálását,
- az elektronikus faksimilék, az automatikusan felismert teljes szöveg tárolását, a hozzáféréshez és az adatok integritásához szükséges metaadatokat (MOAII-modell),
- a digitális faksimilékben való navigálást, a teljes szövegben és az indexállományokban való keresést,
- a különböző alkalmazási területeknek megfelelő elektronikus formátumok előállítását (pl. PDF-adatállományokat a nyomtatáshoz, audioformátumot a vakok és csökkentlátók számára),

- egy kiválasztott mű reprintjét (Kafka: Hungerkünstler 1924) a Libri-cég szolgáltatása révén, valamint
- az elektronikus könyvek elérését az osztrák ALEPH-hálózatban (<http://BVZR.bibvb.ac.at:4505/ALEPH>).

Az előprojekt lezárása után indult el az ún. ALO-könyvtár megvalósítása. Ennek első lépése a lehető legtöbb magán- és közforrás mozgósítása. Egy-egy tájegység vagy város vállalhatja a számára legfontosabb művek digitalizálásának költségeit, illetve tematikus „könyvcsomagok” állíthatók össze szponzorok számára. (Pl. a „Száz fontos könyv az osztrák sajtószabadságról 1780-1930” c. témacsoport esetében újságok, televíziók vagy az újságíró-szövetségek jöhetnek szóba támogatóként.)

A közeljövőben a digitalizálás elterjedésére lehet számítani a mindennapi munkafolyamatokban (könyvtárközi kölcsönzés, kutatás támogatása) is. Ha egy-egy könyvtárközi kérést felhasználnának a könyv digitalizálására, folyamatosan nőhetne az elektronikus könyvek száma. A kutatási programoknál viszont már induláskor digitalizálhatnák a szükséges irodalmat, és az anyag elektronikus szakkönyvtárként állhatna a továbbiakban rendelkezésre. Megvalósítható lenne például, hogy „A történelmi regény 1780-tól 1945-ig” című kutatási program folytatása részére (<http://germanistik.uibk.ac.at/hr/>; Innsbruck) a legfontosabb 150-200 könyvet már az induláskor digitalizálják. Az összköltségen belül a digitalizálás csak a támogatási összeg töredékét tenné ki, de a bekövetkező minőségi ugrás összehasonlíthatatlanul nagy hasznot jelentene a kutatás számára.

Az ALO-rendszer keretében készült, szabványos formátumú (MPW99) elektronikus könyveket egy digitális könyvtárban tárolják és az interneten bocsátják az olvasók rendelkezésére. Egy-egy digitális könyv az eredeti könyvoldalak elektronikus faksimiléjéből (az eredeti pontos rekonstrukciójához), ezeknek az oldalaknak géppel olvasható szövegéből

(a teljes szövegű kereső- és szövegelemző programok alkalmazásához), valamint a könyv eredetijének és elektronikus változatának metaadataiból áll. A nagy felbontású faksimilékből egy kópiát is készítettek a webes megjelenítéshez. A szövegeket beépítéssel vagy egy szövegfelismerő programmal rögzítik. A szöveg jelölésénél a Text Encoding Initiative (TEI) által kidolgozott irányelveket követik (a TEI és a TEI Lite formátumokat használják). A grazi egyetemi könyvtárban egy Minolta-szkennelével állítják elő a faksimilét. A könyveket 600 dpi felbontással fekete-fehérben szkennelik és .tiff-formátumban CD-ROM-on grafikus formában archiválják. Az ALO-könyvtári felhasználáshoz a faksimilét .gif-formátumra konvertálják és az ALO-szerver keménylemezen tárolják. Szövegfelismerő rendszernek a Finereadert választották. Az elektronikus könyveket az ALO-könyvtárban helyezik el és kezelik, ezenkívül tárolják a könyvek metaadatait, és gondozzák a rendelkezésre álló művek jegyzékét. Az ALO-könyvtár képezi a rendszer magját. A felhasználók a weben érhetik el a könyvtárat; HTML-oldalakon kereshetik ki a könyveket, nézhetik meg a szövegeket és a faksimilét, onnan tölthetik le a műveket különféle formátumokban (PDF, XML, ASCII-szöveg stb.). A keresési lehetőségek a metaadatokra és a teljes szövegre egyaránt kiterjednek. A könyveket nyomtatott formában közvetlenül meg is lehet rendelni (book-on-demand), ebbe a Libri céget (<http://www.libri.de/>) vonták be; az ALO-könyvtár egyes darabjait a cég a hálózaton feladott megrendelésre kinyomtatja és szállítja, de a könyveket a könyvkereskedelmi forgalomban is meg lehet rendelni.

(Hegyközi Ilona)

00/415

COOMBS, Norman: What's new in talking books? = Libr.Hi Tech. 18.vol. 2000. 2. no. 191-194. p.

A hangos könyvekkel kapcsolatos technológiai fejlemények

Digitalizálás; Hangos könyv; Olvasógép; Vak könyvtárhasználó

Mivel kevés vak ember tanulta meg a Braille-írást, a Kongresszusi Könyvtár már évtizedek óta kínál – eleinte hanglemezeken, most már hangkazettákon is – főként szórakoztató olvasmányokat mind az 50 államban megszervezett regionális könyvtárak révén számukra. Az 50-es évek közepén alakult a *Recording for the Blind (RFB)* nonprofit szervezet, amelynek célja tankönyvekkel és szakkönyvekkel ellátni a világtalan tanulókat; ez a szervezet azóta áttért a hangkazetták kizárólagos használatára, s bevonta a diszlexiásokat is szolgáltatásai körébe.

Az új technológiák ezen a téren is új lehetőségeket nyitottak. A digitalizált szöveg nem csak a képernyőn, tetszőleges nagyságban jeleníthető meg, hanem szintetizált hangon is megszólal. A különböző szoftverek inkompatibilitásán az ASCII formátum bevezetésével próbáltak meg segíteni. A Gutenberg-projekt csak egyike a sok vállalkozásnak, amelyek a szerzői joggal már nem védett könyvek ezreit teszik hozzáférhető digitális formában az interneten. A diszlexiásoknak ez nagy segítségére van, mert egyszerre hallhatják és láthatják is a tanulmányozott szöveget. Ma már olyan szoftverek is vannak, amelyek a kényelmetlen tekercekekben való prezentáció helyett a könyvszerű lapozást teszik lehetővé.

A következő lépést a hangdigitalizáció jelentette, ami a modern hangos könyvek alapját képezi. Különösen a diszlexiások és az idősebb vakok idegenkednek a szintetizátorral keltett mesterséges hangtól.

Itt némi érdeklődés jelentkezett. A vak tanulók és szakemberek az elektronikus szöveghez akarnak hozzáférni, mert – habár szintetizált hangot kell

hallgatniuk, – lehetséges számukra a dokumentum egyes részleteit gyorsan kikeresni, s könnyebben dolgozhatnak velük (másolás, áthelyezés, ellenőrzés stb.). Ugyanakkor a diszlexiások az emberi hanghoz ragaszkodnak, hiszen ők használhatják a nyomtatott verziót is.

A gyakorlatban tesztelik már a digitális hangos könyveket, amelyek ugyanazon a CD-n tartalmazzák az elektronikus szöveget és az emberi felolvasó digitalizált hangját. A HTML segítségével lehetőséggé vált kivetíteni a szöveget és hallatni az emberi hangot, s az SMIL (synchronized multimedia integration language) pedig szinkronizálja a szöveget és a hangot a prezentáció folyamán. Elősegíti a jobb navigációt is, egészen hasonlóan ahhoz, ahogy a használó a hagyományos könyvet olvassa.

A termék kifejlesztésével már évek óta foglalkoznak szerte a világon. A projekt neve DAISY (Digital Audio-based Information System). Az analóg rendszer messze nem elégítette ki a használókat, s ezért svéd kutatók már 1993-ban előállították a DAISY prototípusát, amely várhatóan de facto szabvánnyá fog válni. Az új digitális hangos könyvek nem csak a hátrányos helyzetű személyek, de az olvasók széles körében is minden bizonnyal népszerűvé válnak.

(Papp István)

Nyomtatott dokumentumtípusok

00/416

NUOVO, Angela: La biblioteconomia del libro antico (Rare book librarianship) negli Stati Uniti = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 1. no. 7-26. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A régi és ritka könyvek ügye az USA-ban

Könyvtárosi hivatás; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

Az amerikai könyvtárügyben a régi és ritka könyvekkel való foglalkozás az 1930-as években jelent meg, mint a könyvtáros szakmán belüli, önálló „szakosodás”. Erre az időre már komoly ritka-könyv- és kéziratmennyiség gyűlt össze az USA könyvtáraiban, részint az állományok korosodása miatt, részint mert számos gyűjtő adományozott (gyakran adócsökkentési céllal) értékes dokumentumokat a közkönyvtáraknak.

Az első, régi és ritka könyveket gyűjtő könyvtárak Amerikában mégis a szakkönyvtárak voltak, mindekenélőtt a történeti társaságok könyvtárai, amelyek a 19.sz. első felében kezdték el az amerikai történelem dokumentumainak megőrzését, s ugyanekkor keletkeztek az első nagy magángyűjtemények is (részben európai vásárlások, részben helyi gyűjtés révén), amelyek alapítványi, vagy adományi formában váltak könyvtárrá (pl. *Morgan Library*, *Huntington Library*, illetve az *Indiana Egyetem Lilly* könyvtára, a *Widener Library* a Harvardon stb.) Ezt követően, legalább is az 1960-as évekig igen nagy anyagi erőforrások álltak e szektor rendelkezésére, így a könyvtárosok elsősorban gyűjtők voltak.

Újabbban egyre inkább bibliográfusokká váltak, és a *Bibliographic Society of America* tevékenységében vesznek részt, illetve az ALA keretében 1958-ban megalakított *Rare Books and Manuscripts Section*-ben dolgoznak ki szabványokat és útmutatókat, hogy ezzel is pótolják a szakmai képzés ilyen jellegű hiányait.

(Mohor Jenő)

Lásd még 351

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

00/417

EREMINA, L.: Programma „Památ' Rossii”. Problemy i perspektivy razvitiâ = Biblioteka. 2000. 4. no. 6-7. p.

Az „Oroszország emlékezete” program. Problémák és a fejlődés perspektívái

CD-ROM; Kézirat -muzeális; Megőrzés; Régi és ritka könyvek

Az Orosz Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaa bibliotekâ, RGB) 1995-től kapcsolódott be az Unesco által kezdeményezett, „A Világ Emlékezete” nevű programba, és kezdte meg az orosz írott kulturális emlékek digitalizálását. A moszkvai nemzeti könyvtár „Oroszország emlékezete” nevű programja a régi, unikális és értékes dokumentumok megőrzésére irányul, és nemcsak a digitalizálást, hanem egyes kéziratok és gyűjtemények restaurálását és konzerválását is magában foglalja. A CD-ROM-ra rögzítendő dokumentumok első köre a nemzeti könyvtár szakértőinek javaslata alapján:

- az első nyomtatott, cirill betűs szláv könyvek a XV. századból és a XVI. század első negyedéből;
- régi kéziratok könyvek;
- a legértékesebb régi kéziratok a XI-XII. századból;
- orosz, hársfalemezeiről készített metszetek;
- orosz plakátok;
- Oroszország első térképei.

Az első CD-ROM lemez 1995-ben, az Unesco anyagi támogatásával készült el, de sokszorosítására nem került sor. Az 1491-ben Krakkóban nyomtatott első cirill betűs könyv mellett kéziratokat, plakátokat és metszeteket tartalmazott. Ez a CD-ROM sikeres kísérlete volt a képzőművészeti alkotások digitalizálásának, de a térképek géppel olvasható formájúvá alakítását későbbre kellett halasztani a megfelelő felszerelés hiányában.

1995 végén kezdődött el 138 db, XIV-XV. századi orosz kéziratok miniatűrjeinek digitalizálása, de a kéziratok könyvek tudományos bemutatását és a bibliográfiát tartalmazó fejezet még nem készült el, így a CD-ROM még nem jelent meg.

1996-ban E. Nemirovskij professzor irányításával elkezdődött a szláv ősnymtatványok gyűjteményének kialakítása. Elkészült egy ősnymtatvány-katalógus is, amely 63 db, a világon ismert XV-XVI. századi cirill betűs ősnymtatványt vesz számba. 1996-97-ben összeállították az ősnymdászok kiadványainak gyűjteményét. A munkát 1999-ben az Open Society Institute támogatásával tudták befejezni. A munka nehézségét az jelentette, hogy a cirill betűs ősnymtatványoknak nem maradt fenn teljes példánya, így az egyes könyveket csak több könyvtár példányaiból tudták szkennelni. A szakértők egy része a teljes szövegű példány létrehozása helyett azon az állásponton volt, hogy az egyes ősnymtatványokat a jelenlegi állapotukban kell digitalizálni, és a hiányzó, más könyvtárból pótoltszövegrészeket csak függelékként kellene közölni. A kutatók elsődleges igényeire hivatkozva végül a teljes szövegű változatokat készítették el. A gyűjtemény nyomdászokként tartalmazza a fennmaradt 63 db ősnymtatványt (csaknem 13 ezer oldal), mindegyik részt életrajzi-könyvtörténeti tanulmány vezet be.

Az „Oroszország emlékezete” program a tervek szerint a XVI. sz. második felében megjelent nyomtatott szláv könyvek, majd a XVII-XIX. századi újságok, térképek és képek, metszetek digitalizálásával folytatódik, de terveznek bibliográfiai kiadványokat is nyomtatott és elektronikus formában (pl. Oroszország múzeumai, Az orosz színház, Orosz kézművesség és mesterségek stb.). A programba más könyvtárak is bekapcsolódnak tematikus gyűjtemények létrehozásával (pl. az orosz tudomány és technika történetét a GPNTB, az orosz orvostudomány történetét az Állami Orvostudományi Könyvtár, a GCNMB dolgozza fel).

(Rácz Ágnes)

Hálózati dokumentumok a német nemzeti könyvtárban*Elektronikus dokumentum; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár*

A Börsenverein 2000. évi tavaszi kiadói értekezletére a német nemzeti könyvtár (Die Deutsche Bibliothek, a továbbiakban DDB) is meghívást kapott az AG Elektronische Depotbibliothek (elektronikus tárolókönyvtári rt.) képviselőjeként.

A hálózati kiadványok DDB által kidolgozott gyűjtési irányelvei abból indulnak ki, hogy a kötelezpéldányok törvényi előírásai a hálózati kiadványokra is alkalmazhatók; finomításokra szükség van, ezeknek a beszolgáltatásra, archiválásra és a használatra kell kiterjedniük. Az ingyenesen hozzáférhető publikációk esetében már alkalmazzák az automatikus begyűjtést (harvesting). Nagy számuk miatt a hálózati kiadványokat legalább három eltérő módon kezelik a DDB-ben:

- archiválás és teljes bibliográfiai feltárás, illetve metaadatok alapján történő feltárás vagy teljesen automatikus eljárás (státusz: „archiválva”),
- csatolás létrehozása és feltárás (későbbi archiválással, státusz: „csatolással”),
- csatolás létrehozása és feltárás (későbbi archiválás nélkül, státusz: „szolgáltatva”).

Általánosságban igaz, hogy a DDB fenntartja eddigi területi alapú, objektív és teljesen „értékeléstől mentes” gyűjtési elveit; így a kiadóknak be kell szolgáltatniuk minden hálózati kiadványt, amelynek jogtulajdonosa a törvény hatálya alá esik, ha csak eleve nincs kizárva a gyűjtésből (pl. az üzleti és éves beszámolók, hirdetések stb.).

Az osztrák és svájci német nyelvű hálózati kiadványok esetében szerződésekkel kell biztosítani a DDB számára a belső on-line hozzáférést; ezeket

nem archiválnák, de továbbra is feltárnák a nemzeti bibliográfiában.

Ha a hálózati kiadvány az elektronikus változattal párhuzamosan hagyományos formátumban is megjelenik, mindkettőt gyűjtik; ha a hálózati változat mellett elektronikus hordozón is kiadják, csak az adathordozón kiadott változatot szerzik be. Amennyiben a hálózati kiadvány több formátumban is megjelenik, a DDB által kívánt formátumban kell beszolgáltatni. Azokat a hálózati kiadványokat, amelyeket a kiadó másolásvédelemmel vagy bizonyos rendszerkövetelményekkel hoz forgalomba, olyan formában kell beszolgáltatni, amely megengedi, hogy a DDB eleget tudjon tenni a hosszú távú megőrzés és szolgáltatás feladatának. A beszolgáltatásnak a megjelenést követő egy héten belül kell megtörténnie, a beszolgáltató – az on-line disszertációktól eltérően – a kiadó. A jelenlegi együttműködés és tapasztalatok révén már arra is vállalkozhatna a DDB, hogy egyes kiadók, illetve regionális könyvtárak helyett a kötelezpéldányaikat gyűjtse és megőrzési kötelezettségeiket átvegye.

Az új hálózati kiadványokat elektronikusan kell bejelenteni. Az ún. statikus kiadványok esetében a bejelentéssel egyidőben juttatják el a kiadványt a DDB dokumentumszerverére. A dinamikus kumulált, frissített és interaktív hálózati kiadványok esetében az első bejelentés egybeesik a kiadvány első megjelenésével, az alapmű beszolgáltatásával, illetőleg a kiadói szerverhez való hozzáférés megteremtésével. A bejelentés előre megadott metaadatok alapján történik, amelyek a kiadvány azonosítását és leírását szolgálják: azonosítók (URL, DOI, URN), jogi, hozzáférési, valamint használati jogok és feltételek, szerkezeti, tartalmi és technikai metaadatok stb.

A hálózati kiadványok beszolgáltatása a DDB szerverére ideális esetben a következő három lépésben történik, a biztonsági követelmények figyelembevételével:

- a beszolgáltató on-line bejelenti a hálózati kiadványt (interaktív bejelentő űrlap, visszaigazolás elektronikus levélben);
- metaadat-csere a DDB-vel (szabványa a Dublin Core, on-line visszajelzés az első és minden további esetben);
- a kiadványok beszolgáltatása (a DDB által megszabott feltételek között, on-line küldés FTP-vel vagy adathordozón).

A beszolgáltatóknak a következő technikai-szervezési infrastruktúrával kell rendelkezniük: egyedi azonosítóval; olyan web-böngészővel, amely felismeri a Javascriptet és az SSL-t; továbbá FTP- és e-mail-klienssel.

A tervek szerint 2000 őszén már megkezdődik a DDB-ben a hálózati kiadványok üzemszerű gyűjtése és archiválása. A DDB archiváló szerverén tárolt, szerzői jogi védelem alá eső elektronikus kiadványokat csak helyileg lehet elérni, mégpedig kizárólag a frankfurti Deutsche Bibliothek multimédia-olvasótermében, illetve a lipcsei Deutsche Bücherei speciális multimédia-munkaállomásain, beiratkozott és jelszóval rendelkező olvasóknak. Megengedett egy-egy kiadványrészlet kinyomtatása vagy letöltése magáncélra, a munkát központi helyen vég-

zik el díjazás ellenében. Bizonyos elektronikus kiadványok esetében, amelyek a kiadói szervereken lesznek elérhetők, ésszerű megállapodni a kiadókkal az adathordozón való beszolgáltatásról, de addig is lehetővé kell tenni a DDB számára a kiadónál való hozzáférést. Külső hozzáférésre csupán a jogvédelem alá nem eső anyagoknál van mód. (Érdemes lenne mérlegelni egy számlázórendszer bevezetését, amelynek révén a jogdíjas publikációk is elérhetők lennének térítés ellenében. Főleg azoknál a kiadványoknál lenne ez érdekes, amelyek már nem szerepelnek a kiadó szerverén.)

Az európai nemzeti könyvtárak konferenciája (CENL) és az európai kiadók szövetsége (FEP) képviselőiből álló vegyes bizottság 1997-ben alakult meg azzal a céllal, hogy felmérje az elektronikus kiadványok helyzetét, ezek felhasználását és az európai államok információpolitikájába való bekapcsolását. A munka egyik eredményeként ajánlás született az elektronikus kiadványok önkéntes beszolgáltatásáról a nemzeti könyvtárak számára. Az ajánlás a Börsenverein 2000. tavaszi konferenciáján nyerte el végső formáját.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 370, 380, 389, 407, 415